

BRANNÁ VÝCHOVA VE ŠKOLÁCH MEZIVÁLEČNÉHO ČESKOSLOVENSKA

JAN ŠIMEK

Vzrůstající ohrožení Československa ze strany nacistického Německa ve druhé polovině 30. let s sebou přineslo nutnost začít připravovat na potenciální konflikt i civilní obyvatelstvo včetně školní mládeže. Cílem následujícího textu je ukázat, jak se měla branná výchova na školách vyučovat a zároveň upozornit, na jaké obtíže její zavádění naráželo a jak výuka probíhala ve skutečnosti. Pro naplnění první části vytyčeného cíle můžeme využít normativní předpisy (ať už zákony či ministerské vyhlášky), školní osnovy a učebnice. Skutečnou podobu výuky pak můžeme rekonstruovat na základě výročních zpráv (platí pro střední školy, které vydávaly výroční zprávy povinně) či školních kronik (v obou typech pramenů se po roce 1935 objevuje zvláštní kolonka věnovaná provádění branné výchovy), cenným zdrojem jsou i pedagogické časopisy, na jejichž stránkách se učitelé dělili s kolegy o svoje postřehy a zkušenosti z každodenní praxe (nejdůležitějším byl *Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu*). Předmětem zájmu bude výuka jak na národních školách (sem byly řazeny obecné školy i měšťanky), tak i školách středních. Přestože problematika školní výuky branné výchovy v meziválečném Československu patří mezi beze sporu zajímavá témata z hlediska dějin školství – zejména z hlediska využití výukových metod dle zásad reformní pedagogiky – zatím těmto otázkám nebyla věnována soustavnější pozornost pedagogického výzkumu, objevilo se jen dílčí zpracování ve dvou nedávno vydaných monografiích.¹

Legislativa, metodiky a učebnice

Co se týče legislativní úpravy, jako první řešily brannou výchovu ve školách vyhlášky Ministerstva školství a národní osvěty z let 1934 (pro střední školy)²

1 Kavan, Štěpán: Ochrana člověka a společnosti – vývoj vzdělávání v bezpečnostních tématech. Praha 2020; Šimek, Jan – Halířová, Martina: Škola a válka. Branná výchova v české škole. Praha 2021.

2 Výnos MŠANO ze dne 1. 2. 1934, čís. 141.026/33-II, o výchově k brannosti na středních školách a učitelských ústavech.

a 1935 (pro národní školy, tj. obecné a měšťanky).³ Hovořilo se v nich o mravní a naukové branné přípravě, která se měla stát organickou součástí výchovné a učitelské práce. Nešlo o zavedení samostatného vyučovacího předmětu, „branné zřetele“ měly být zohledněny při výuce pokud možno všech vyučovacích předmětů (ve kterých předmětech a jakým způsobem se tyto zřetele uplatňovaly, bude popsáno dále).

Již od 20. let se vedla debata nad přijetím zákona o branné výchově, který byl po dlouhých peripetiích konečně schválen až roku 1937 (spletité politické okolnosti vedoucí k neustálému odkládání přijetí tohoto zákona byly popsány jinde a pro potřeby tohoto textu není nezbytné je reprodukovat).⁴ Zákon č. 184/1937 Sb. o branné výchově řešil obecně problematiku branné přípravy pro všechny občany ve věku 6–30 let (v některých případech až do 50 let), účel branné výchovy byl v zákoně definován jako pěstování „mravních vlastností, tělesné zdatnosti, znalostí a dovedností, jichž je třeba k obraně státu“ (§2). V zákoně byly vymezeny i tři složky branné výchovy: první složkou byla branná příprava mravní, nauková a tělesná (školní výuka měla největší význam právě pro posilování této složky), druhou složkou byl výcvik v pomocných a ochranných službách (do výcviku se měli zapojovat občané bez rozdílu pohlaví od 14. roku věku, tedy opět se tato složka do značné míry dotýkala i škol) a třetí složkou byl branný výcvik (ten se týkal pouze chlapců od 17 let, školní výuky se tedy dotýkal jen v omezené míře a nebudeme mu proto věnovat pozornost). V zákoně bylo uvedeno, že tělesná složka branné výchovy se má začlenit do vyučování tělocviku, složka mravní a nauková může buď prostupovat jednotlivé předměty, nebo se může realizovat i jako samostatný předmět, školy tedy měly možnost formu výuku upravit dle svých potřeb.

Legislativní normy typu vyhlášek či zákona určovaly výchovně vzdělávací cíle, ovšem jakým způsobem těchto cílů dosáhnout bylo úkolem pro školské úřady a odborníky na didaktiku, kteří upravovali školní osnovy. Nedlouho před vydáním ministerských vyhlášek o výuce branné výchovy byly vydány nové školní osnovy, roku 1933 pro obecné školy⁵ a roku 1934 pro školy střední.⁶ Pojetí těchto osnov odráželo dobové pedagogické trendy, které v duchu zásad reformní pedagogiky směřovaly k tzv. pracovní škole (jako synonymum se používal termín „činná škola“). Snahou bylo změnit dosud běžný a převládající způsob paměťového vyučování, kde látku vykládal učitel, ve prospěch problémového vyučování s vysokým podílem individuální či skupinové práce žáků; na druhou stranu větší samostatnost žáků při výuce měla být vyvážena pocitem sounáležitosti s celým

3 Výnos MŠANO ze dne 24. 5. 1935, čís. 26.969/35-I, o výchově žactva národních škol k brannosti.

4 Šrámek, Pavel: Ve stínu Mnichova. Z historie československé armády 1932–1939. Praha 2008, s. 70–73.

5 Normální učebné osnovy pro obecné (ludové) školy. Praha 1933.

6 Neuhöfer, Rudolf (ed.): Učebné osnovy středních škol a učitelských ústavů. Praha 1934.

kolektivem školy, který se měl posilovat při celoškolních shromážděních či prostřednictvím žákovské samosprávy. Zavedení všech výše uvedených novinek ovšem předpisy nijak nevynucovaly, metoda výuky byla volná, učitelé tedy mohli vyučovat způsobem, který jim osobně připadal nejvhodnější; stejně tak žákovská samospráva fungovala jen na těch školách, kde ji povolil ředitel.

Vyhlášky o branné výchově z let 1934 a 1935 požadovaly integrovat do výuky mravní a naukovou složku branné výchovy, což sice představovalo nový prvek ve výuce, na druhou stranu ale stávající osnovy více méně všechnu látku obsahovaly – nešlo tedy o žádnou radikální změnu, spíše bylo zapotřebí požadovanou látku vybrat a žákům ji náležitě podat. Jak bylo řečeno, učitelé měli při volbě vyučovací metody volnost, bylo tedy možné přistoupit k novému úkolu kreativně a řada učitelů tak skutečně učinila (přesto i nové osnovy upozorňovaly, že „živé slovo učitele“ a řízený rozhovor s žáky si stále udržuje svou nezastupitelnou úlohu).⁷

Již od roku 1934 začaly vycházet metodiky a učebnice, které bylo možné pro výuku použít. Na prvním místě je třeba jmenovat Rukověť branné výchovy⁸ připravenou Ministerstvem národní obrany. Dva svazky určené pro nižší (1934) a vyšší (1936) stupeň škol představovaly kompendium znalostí, které měly být dle představ armádních odborníků žákům předány a učitelé je mohli využívat jako dobrý základ pro přípravu, nejednalo se ovšem o text pojatý didakticky (navzdory tomu se Rukověť používala zejména na středních školách jako učebnice, záznamy o jejím pořízení najdeme v mnoha výročních zprávách středních škol).⁹ Vítanou metodickou pomocí pro učitele se stala obsáhlá dvousvazková publikace Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách,¹⁰ kde byla branně výchovná látka přehledně rozdělena dle jednotlivých postupných ročníků a v jejich rámci po jednotlivých měsících. Tato publikace byla jednoznačně nejrozsáhlejším zdrojem podnětů pro pedagogickou práci, ve stejném roce 1937 vyšly i upravené osnovy pro obecné školy, doplněné o metodický návod na výuku branné výchovy na základě podnětů z praxe.¹¹

7 Skořepa, Miloslav – Lidmila, Bohuslav: Podrobné osnování učiva pro obecné školy podle normálních osnov z r. 1933. Praha 1937, s. 39.

8 Rukověť branné výchovy. Nižší stupeň. Praha: Vědecký ústav vojenský, 1934; Rukověť branné výchovy. Vyšší stupeň. Praha: Vědecký ústav vojenský, 1936.

9 Viz např. Roční zpráva odborné školy strojnické v Přerově za školní rok 1937/38, s. 18–20 – zde je Rukověť jmenována jako učebnice užívaná ve všech ročnících.

10 Král, Saša – Kalivoda, Karel – Sadecký, František: Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách. Díl I, pro 3.–5. postupný ročník. Praha 1937; Král, Saša – Kalivoda, Karel – Sadecký, František: Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách. Díl II, pro 6.–8. postupný ročník. Praha 1937.

11 Skořepa, Miloslav – Lidmila, Bohuslav a kol.: Podrobné osnování učiva pro obecné školy podle normálních učebních osnov z roku 1933. Praha 1937; poslední úprava následovala roku 1938 – viz

Kromě těchto nejrozsáhlejších prací vzniklo i několik dalších metodik,¹² nejpozoruhodnější z nich je rozhodně práce J. Dolenského Příručka branné výchovy pro učitelstvo národních škol, kde autor předkládá vlastní koncept výuky vycházející z metod činné školy a ověřený několikaletou praxí na jihočeské venkovské škole.¹³ Je vhodné zmínit i práci Metodika brannej výchovy na školách národných od F. Trnky a O. Jeleňa, která vyšla pouze ve slovenštině (autoři v předmluvě vysvětlovali, že kniha samozřejmě může dobře posloužit i českým učitelům, ale překlad do češtiny nevyjde, aby se kontaktem se slovenským textem u českých učitelů posílil pocit česko-slovenské vzájemnosti).¹⁴

Vedle metodik se postupně začaly objevovat i učebnice branné výchovy. Jejich autory byla aktivní skupina pedagogů z praxe, kteří zároveň svoje poznatky a zkušenosti popisovali na stránkách učitelských časopisů. O jejich aktivitě a nadšení pro nový předmět svědčí, že několik z nich se autorsky podílelo hned na několika učebnicích. Na prvním místě je nutné opět zmínit jméno Josefa B. Dolenského, který patřil mezi propagátory branné výchovy ještě před jejím oficiálním zavedením.¹⁵ Bývalý důstojník legií a ve 30. letech učitel v jihočeských Strýčicích na téma branné výchovy publikoval již od konce 20. let, proto okamžitě zareagoval již na první vyhlášku o branné výchově z roku 1934 svou prací Branná výchova a škola,¹⁶ jejíž přepracované a podstatně rozšířené vydání vyšlo roku 1936. V tom samém roce vyšla jeho práce Branný dějepis,¹⁷ kde názorně ukázal možnost využití dějepisné látky pro potřeby výuky branné výchovy. Tyto texty doplněné o praktické příklady ze svojí učitelské praxe ve Strýčicích rozpracoval do již výše zmiňované originální metodiky Příručka branné výchovy pro učitelstvo národních škol (1937) a nakonec v roce 1938 vydal Čítanku pro brannou výchovu, která spojovala učivo branné a občanské výchovy¹⁸ (podobně byla pojatá učebnice pro měšťanské školy F. Poulička a J. Spilky).¹⁹

Lidmila, Bohuslav (ed.): Podrobné osnovy branné výchovy pro obecné školy podle normálních osnov ministerstva školství a národní osvěty ze dne 10. března 1938, čís. 34.419-I. Praha 1938.

12 Pro učitele národních škol vyšla ještě učebnice Mervart, Vladimír: Branná výchova na škole národní. Příručka pro učitele národních škol. Praha 1936.

13 Dolenský, Josef: Příručka branné výchovy pro učitelstvo národních škol. Praha 1937.

14 Trnka, František – Jeleň, Otakar: Metodika brannej výchovy na školách národných. Brno 1937, s. 7.

15 První práci na téma branné výchovy publikoval v rámci svojí činnosti ve Svazu československého důstojnictva již roku 1929, další následovala roku 1933. Viz Dolenský, Josef: Branná výchova školní mládeže. České Budějovice 1929; Dolenský, Josef: Branná a občanská příručka. Praha 1933.

16 Dolenský, Josef: Branná výchova a škola. Praha 1934.

17 Dolenský, Josef: Branný dějepis pro školní a národní potřebu. Třebechovice p. Orebem 1938.

18 Dolenský, Josef – Pátek, František: Čítanka pro brannou výchovu I. Ve službách státu. Praha 1938.

19 Pouliček, František – Spilka, Josef: Občanská nauka a branná výchova pro měšťanské školy.

Nejvíc samostatných učebnic branné výchovy bylo určeno pro žáky národních škol,²⁰ další pro měšťanky a vyšla např. i učebnice pro pokračovací živnostenské školy,²¹ žádná zvláštní učebnice ale nebyla určena školám středním (to byl zjevně důvod, proč v inventářích jejich knihoven často nacházíme záznamy o zakoupení Rukověti branné výchovy). Z metodického hlediska pozoruhodná je učebnice Pracovní formy nepřímého vyučování vlastivědě a branné výchově, jejíž autor J. Konvička jednak zohledňoval zásady pracovní školy (odtud první část názvu), jednak učebnici koncipoval s ohledem na značné množství malotřídních škol (pojem „nepřímé vyučování“ užitý ve druhé části názvu odkazuje na způsob výuky v malotřídní škole, kdy se učitel jednomu oddělení věnuje přímo, s dalšími odděleními je ale v danou chvíli nutné pracovat nepřímo – zadat jim vhodnou samostatnou práci).²²

Dále vznikly i učebnice reagující na požadavek, aby se branné zřetele prolínaly výukou všude, kde to bylo vhodné: kromě chemie, kde je souvislost s poučením o nebezpečí bojových otravných látek jasná,²³ to byla i učebnice ukazující možnosti branných obsahů v kreslení²⁴ či ve výuce češtiny²⁵ (pro využití v hodinách českého jazyka vznikla i čítanka branné výchovy a dokonce i přehled dostupné literatury pro děti a mládež s komentářem, jak by bylo možné díla využít z hlediska branné výchovy).²⁶ Nikterak překvapivé bylo vložení branného obsahu do učebnic tělocviku, protože tělesná a branná výchova byly propojeny velmi úzce.²⁷ Kromě schválených učebnic nacházíme i různé soukromé tisky, které se obracely k mládeži – jmenujme alespoň zcela svéráznou práci uznávaného zahradnického odborníka J. Rubliče Obrana národa s státu dle vzorů přírody, v níž se autor – ve-

Praha 1939.

- 20 Mervart, Vladimír: Branná výchova na škole národní. Pro 1. až 8. postupný ročník obecných škol. Praha 1936; Pavlík, Emanuel: Branná výchova v národní škole. Praha 1936.
- 21 Hruška, Josef: Branná výchova. Učebnice pro živnostenské školy pokračovací. Praha 1938.
- 22 Konvička, Jaroslav: Pracovní formy nepřímého vyučování vlastivědě a branné výchově. Praha 1939.
- 23 Šalanský, Hynek: Školní pokusy s bojovými látkami. Příspěvek k branné výchově při vyučování chemii na školách středních, odborných i měšťanských. Praha 1938.
- 24 Molík, František – Bradáč, Karel: Brannost v kreslení. Praktické příklady pro výcvik v kreslení mapových, orientačních a dopravních značek, jednoduchých situačních a panoramatických náčrtů. Třebechovice pod Orebem 1938.
- 25 Podlaha, A.: Příručka branné výchovy se zřetelem k občanské nauce a výchově, mluvnici a pravopisu, slohu a psaní. Praha 1938.
- 26 Hanák, J. S.: Až budu vojákem. Vojenská čítanka pro hochy. Praha 1938; Mík, František: Na stráž! Pro brannou výchovu mládeže. Praha 1938.
- 27 Pechlát, Antonín: Cvičení pořadová pro spolky a školy, upravená vzhledem k předpisům vojenským. Praha 1935; Kubiček, Karel a kol.: Tělesná a branná výchova mládeže měšťanských škol. Praha 1936.

terán první světové války, kterou prošel v hodnosti kapitána – snaží dětem vysvětlit nutnost obrany na základě boje o přežití v přírodě, přičemž jednotlivé přírodní jevy a chování zvířat připodobňuje válečným situacím (želva jako tank, mravenci jako kulometná četa, bičíkovci jako ponorky apod.).²⁸

Obsah výuky

Po přehledu předpisů, které výuku branné výchovy ustanovovaly a osnov, metodik a učebnic, které určovaly způsob její výuky, bude vhodné blíže představit obsah výuky. V obecných rysech náplň výuky určoval a přehledně do třech skupin členil výše citovaný zákon č. 184/1937. První složku tvořila dle dikce zákona branná příprava mravní, nauková a tělesná – se všemi třemi částmi této první složky měli přijít do styku žáci již od zahájení školní docházky až do chvíle, kdy žák školní vzdělávání ukončil (lhostejno, zda to bylo po ukončení školy národní, střední či vysoké – mravní, nauková a tělesná branná výchova byla přítomna v celé školské soustavě).

Mravní složka branné výchovy byla pojímána velmi široce – obsah výuky i její cíle se do značné míry překrývaly s předmětem občanská nauka, který byl do československých škol zaveden po částečné reformě školství na základě tzv. malého školského zákona z roku 1922 (občanská výchova se pak začala vyučovat od školního roku 1923/24).²⁹ V občanské nauce se žáci dozvídali nejen o různých formách státního zřízení, obecní a státní správy, ale prostřednictvím těchto znalostí v nich mělo být posilováno vlastenectví. Toto vše platilo i pro mravní složku branné výchovy, ta ale v sobě zahrnovala i ještě obecnější hodnoty, v podstatě veškeré kladné charakterové vlastnosti člověka – speciálně můžeme jmenovat dobrovolnou uvědomělou kázeň, vytrvalost, kamarádství, solidaritu, statečnost, iniciativní podnikavost. Všechny uvedené vlastnosti více méně odpovídaly celkovému záměru školní výchovy,³⁰ jen se s brannou výchovou začalo pěstování těchto žádoucích charakterových vlastností ve škole víc zdůrazňovat. Vedle hodin vlastivědy (na nižším školním stupni) a občanské nauky (na vyšším stupni národní školy a na středních školách) byla vhodná příležitost k pěstování mravní výchovy především v dějepisu. Pracovat se mohlo s příklady osobností zasloužilých o stát nebo významnými událostmi souvisejícími s obranou vlasti – v této souvislosti bylo obzvlášť vyzdvihováno husitství a z moderních dějin pak události vedoucí ke vzniku Československa a speciálně bojová činnost legií (jak je patrné, opět šlo

28 Rublič, Josef: *Obrana národa a státu dle vzorů přírody*. Chrudim 1935.

29 Zákon č. 226/1922 ze dne 13. července 1922, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských, §1.

30 Školní a vyučovací řád pro školy obecné a měšťanské. Výnos MŠANO ze dne 30. července 1937. Praha 1938, s. 91.

o látku, která měla významné místo v osnovách a učebnicích již před zavedením branné výchovy). Užitečné příklady pro mravní výchovu bylo možno nalézt i při výuce češtiny (vhodným výběrem ukázek v literatuře nebo zadávanými tématy slohových prací).

Při mravní výchově záleželo více než kdekoliv jinde na vhodně zvolené metodě. Klasický výklad nebyl nejhodnější, mnohem lépe se dalo využít metod pracovní školy, obzvláště dobře mohla fungovat např. školní shromáždění připravovaná u příležitosti výročí republiky nebo narozenin prezidenta Masaryka, pro které žáci nacvičovali různá vystoupení; pro praktické vyzkoušení pouček o demokracii a správě státu mohla výborně posloužit žákovská samospráva, ve které se žáci učili hledání kompromisu, dosahování společných cílů a jednání se svými vrstevníky i s autoritami (učiteli, ředitelem). Metodiky i učebnice doporučovaly, aby líčení heroických činů významných osobností, se kterým se žáci v hodinách seznamovali, bylo v občanské/branné výchově doplněno nabídkou, jak mohou projevit statečnost nebo udělat dobrý skutek samotní žáci: mohlo se jednat o překonávání drobných nepohodlí (např. otužování nebo pomoc při úklidu doma či ve škole) nebo pomoc druhým lidem (starším sousedům nebo třeba nemocnému spolužákovi) či práce pro veřejné blaho (úklid obce nebo práce pro její zvelebení). Učitelé měli možnost vyhlášovat tzv. výchovné týdny, které spočívaly v praktikování žádaného chování, o kterém byli žáci poučeni v hodinách (např. týden čistoty, týden otužování, týden pomoci apod.). Metodiky zároveň na učitele apelovaly, aby dbali na dodržování naučeného i po skončení kampaně, protože bez dlouhodobého utužování mohl návyk snadno zmizet.³¹ Vedle toho se doporučovalo nabízet žákům kontakt s „živými vzory“, tzn. zvat do škol na besedy např. bývalé legionáře nebo veřejně známé osobnosti.³²

Na rozdíl od mravní složky, která měla utvářet charakter žáků a jejich hodnotové postoje, jim měla nauková složka předat soubor konkrétních znalostí. V občanské nauce se tedy dozvěděli o organizaci civilní protiletectké ochrany a jejích úkolech a samozřejmě i o armádě, jejích jednotlivých složkách i významu armády pro stát. S tím souviselo jedno z nejchoulostivějších míst celé branné výchovy – na jedné straně učebnice hovořily o Československu jako o pacifistickém státu, který usiluje o mír se všemi sousedy, na druhou stranu bylo třeba vysvětlit, proč je třeba budovat silnou armádu a proč je povinností všech občanů se zapojit do obrany státu i se zbraní v ruce. Učebnice pochopitelně předkládaly srozumitelné vysvětlení – nejčastěji se dětem vysvětlovalo za pomoci analogie s vrahem, který útočí na jejich rodinu, v takovém případě mají napadení nejen právo, ale i morální povinnost se bránit. V pedagogické literatuře však byla věnována po-

31 Škořepa, Miloslav – Lidmila, Bohuslav: Podrobné osnování učiva pro obecné školy, s. 41.

32 Tamtéž, s. 40.

měrně značná pozornost složitější argumentaci ve prospěch branné výchovy – platilo to zejména pro dobu kolem poloviny 30. let, kdy se branná výchova teprve etablovala, v pozdějších letech pod dojmem silícího ohrožení státu články na toto téma v podstatě mizí.³³

Nauková složka branné výchovy se projevovala výrazně při výuce přírodopisných předmětů, kdy měli žáci získat poučení o otravných chemických látkách a zároveň o základech první pomoci. Při zdravotnickém výcviku plnil nezastupitelnou úlohu Dorost Československého červeného kříže, který měl jako jediná organizace povolení působit již od roku 1921 přímo na školách. Dorost se od začátku své činnosti na školách zaobíral jednak osvětovou funkcí v hygienických záležitostech, jednak plnil i sociální úlohu, když podporoval žáky z nemajetných rodin. Se zavedením branné výchovy začali do škol docházet lékaři či sestry Červeného kříže, aby žáky poučili o první pomoci – organizace těchto školení i procvičování nabytých znalostí potom logicky připadlo právě družinám Dorostu.

Vedle první pomoci se žáci měli v rámci branné výchovy naučit i základům orientace v terénu. V hodinách zeměpisu se žáci dozvěděli teorii nutnou pro práci s mapou, kompasem (popřípadě signalizaci morseovkou). V hodinách kreslení, které mělo za první republiky spíš charakter technického kreslení než dnešní výtvarné výchovy, se zase učili zhotovovat panoramatické náčrty terénu, což bylo rovněž součástí nutných topografických znalostí.³⁴

Praktické ověření všech těchto znalostí následovalo při dnech brannosti (ty se zpravidla pořádaly pro celou školu)³⁵ nebo branných vycházkách, které zároveň můžeme považovat za součást tělesné složky branné výchovy. Začlenění branných prvků do školního tělocviku nespočívalo v zavedení pořadových cvičení (ačkoliv se přirozeně objevovaly názory, že chlapeckou část žactva by bylo vhodné tímto způsobem připravovat na službu v armádě), nýbrž primárně se jednalo o různé druhy her v přírodě a vůbec uvykání žáků na pohyb v terénu. Předpokládalo se totiž, že v potenciálním ozbrojeném konfliktu bude hrát významnou úlohu letectvo, které bude útočit na průmyslové objekty a infrastrukturu v zázemí. Jako součást ochrany před těmito útoky měli být žáci připraveni na evakuaci mimo hustě osídlená území, která byla ohrožena nejvíce. Škola je proto měla zvyknout na pohyb

33 Viz např. Soukup, F. A.: Školní výchovou k brannosti národa. Praha 1932, srv. Skořepa, Miloslav: Výchova k obraně míru. Praha 1938, s. 34 an.

34 Např. výše citovaná učebnice Brannost v kreslení obsahovala soubor kreseb různých terénních situací, které byly podány v několika variantách od detailní kresby po maximálně schematické zjednodušení vhodné pro rychlé terénní náčrty (doplněny byly i mapové značky pro daný terénní útvar, které se žáci učili nejen rozeznávat, ale i kreslit).

35 Dny brannosti mohly mít různou podobu: někdy měly jen manifestační charakter, kdy žactvo všech škol po společném pochodu vyslechlo projev starosty či jiné veřejné osobnosti a dalo na jevo připravenost k obraně vlasti; častěji ale měly dny brannosti i sportovní a branný program.

v přírodě v neznámém terénu – měli získat schopnost se v něm pohybovat a zároveň orientovat. Již školní osnovy z roku 1933 dávaly školám možnost pořádat „pochodová cvičení“, ovšem ministerská vyhláška z 9. února 1937 zavedla povinné „branné vycházky“ v závazném rozsahu 2 hodin čistého času na nižším stupni (3.–5. třída) a 4 hodin na vyšším stupni.³⁶ Hodinová dotace na branné vycházky byla přidána navíc ke stávajícím hodinám tělocviku, ovšem neměl se zvýšit celkový počet vyučovacích hodin (ředitelé tedy museli rozhodnout, které vyučovací hodiny budou ubrány ve prospěch vycházek). Vyhláška o branných vycházkách umožňovala i pořádání celoškolního výletu do přírody, ten byl ale na rozdíl od vycházek nepovinný. Program výletu do přírody nebyl úředně stanoven, v učitelských časopisech se doporučovalo využít ho opět k různým cvičením v orientaci i signalizaci, branným hrám (buď tělesným, např. přetahovaná, nebo orientačním a stopovacím), žáci se také měli naučit rozdělovat a udržovat oheň, připravit jednoduché pokrmy a v noci držet hlídky.³⁷ Roku 1937 se konal první ročník Zborovského závodu branné zdatnosti, mezi jehož disciplíny patřil přespolní běh, skok, hod granátem a plavání, zároveň bylo nutné plnit úkoly z orientace a signalizace – ve výročních zprávách některých středních škol nacházíme zmínky o účasti jejich studentů v závodě³⁸ (ovšem účastnit závodu se mohli jen chlapci od 17 let, týkalo se tedy jen středních škol a navíc jen studentů nejvyšších ročníků).

Kromě výše popsaných částí branné výchovy (tj. mravní, naukové a tělesné), muselo školství do výuky integrovat i přípravu na civilní protiletectkou ochranu, kterou zákon č. 184/1937 uváděl jako druhou složku branné výchovy – připravovat se na ní měla mládež ve věku 14–17 let. Ve školní praxi nebylo toto rozdělení nijak striktní: již mladší žáci na prvním stupni obecné školy byli v učebnicích poučováni o civilní protiletectké ochraně, významu poplachových signálů, zásadách evakuace a chování v krytu. Pedagogické časopisy zase otiskovaly návody na správné provádění poplachových cvičení;³⁹ ta se zpravidla prováděla na školách vyšších stupňů (buď jednoduchý nácvik přesunu do krytu, nebo celé tematické branné dny, kdy po evakuaci ze školní budovy následoval přesun terénem s procvičením orientace a první pomoci). Kupodivu konání poplachových cvičení dlouho spočívalo jen na metodických doporučeních v odborné literatuře (případně znalostech a schopnostech samotných učitelů), jednoznačná a závazná pravidla vydaly státní

36 Branné vycházky. Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu, 3, 1938, s. 125.

37 Např. Brym, Jan: Budujme rekreační tábory pro mládež. Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu, 2, 1937, s. 34–35.

38 Např. Roční zpráva české obchodní školy dvoutřídní v Jihlavě za školní rok 1937/38, s. 18.

39 Např. Dolejší, Rudolf: Plán CPO na naší venkovské škole. Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu, 2, 1937, s. 76–77.

orgány až na podzim 1938.⁴⁰ Mohlo proto docházet k situacím jako na dívčí škole v Mělníku, kdy nebylo jasné, zda při poplachu hledat úkryt v budově, nebo se raději evakuovat ven.⁴¹ Toto již souvisí s praktickými problémy provádění branné výchovy na školách, o kterých bude podrobněji pojednáno v následující části, zde ještě v souvislosti s civilní protiletectkou ochranou upozornění na význam mimoškolních organizací, které školní brannou výchovu doplňovaly.

Po skončení osmileté povinné školní docházky mohli žáci pokračovat na vyšší stupeň školy, v meziválečném období ale značná část mládeže školní docházku ukončila. Jelikož patřili do věkové skupiny 14–17 let, kdy byla dle zákona povinná příprava na CPO, bylo třeba jejich školení zajistit mimo školu – zákon pro tento účel nově zřizoval střediska branné výchovy,⁴² byly zpracovány i osnovy mimoškolní branné výchovy.⁴³ Počítalo se zároveň, že do mimoškolní branné výchovy se zapojí spolky a tělovýchovné organizace (musely splnit podmínky dané zákonem).⁴⁴ Jednou z takových organizací byl např. Sokol, který se zároveň podílel i na zajišťování školní branné výchovy (existovaly totiž školy, na kterých nebyl povinný tělocvik a chybělo jim pro provádění tělesné složky branné výchovy jakékoliv zázemí i učitelé). Podobně již zmiňovaný Československý červený kříž se prostřednictvím svých školitelů podílel na zdravotnické přípravě žactva. Požadavky branné výchovy se ve všech oblastech – od mravních zásad po cvičení znalostí v orientaci, signalizaci, pohybu a přežití v terénu – naprosto kryly s působením skautské organizace, školní výuka se dokonce od skautů v mnoha směrech inspirovala. Např. již vícekrát zmiňovaná Rukověť branné výchovy obsahovala rozsáhlou kapitolu „Skautské polní hry“, které měly sloužit jako vzor pro náplň branných vycházek nebo hodin tělocviku (doprovodný text v Rukověti přitom skauting velmi oceňuje).⁴⁵ Další dobrovolnou mimoškolní organizací podílející se na branné

40 Makuš, Jaroslav: K praxi školní protiletectké ochrany (ŠPO). Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu, 3, 1938, s. 104.

41 SOA Praha – SOKA Mělník, fond Národní škola dívčí Mělník, inv. č. 189, kronika 1929–1939, zápis ze školního roku 1937/38 (strany nečíslovány).

42 Zákon č. 184/1937 Sb. o branné výchově, § 33.

43 Osnovy branné průpravy mravní a naukové mimo školu. Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 7. dubna 1938. Praha 1938.

44 Zákon č. 184/1937 Sb. o branné výchově, § 25–29.

45 „Skauting je výchova tělesná, rozumová i mravní, která doplňuje výchovu rodinnou i školní způsobem, jenž hoví všem požadavkům kladeným na brannou výchovu mládeže. Skautský program vytváří bezpečnou základnu pro celý život občana, na níž lze bezpečně stavět také vojenský výcvik. Skauting z důvodů psychologických nemluví mnoho o povinnostech k obraně státu, ale za to věrně a dokonale provádí brannou výchovu. Právem se brání výtkám militarisování mládeže. Celá výchova se děje v duchu skautského hesla „Buď připraven!“, jež by se mělo stát heslem celého našeho národa.“ Viz Rukověť branné výchovy. Vyšší stupeň, s. 68.

výchově mládeže byla Masarykova letecká liga, která fungovala od roku 1926 a jejím cílem bylo vybudování silného letectva – její mládežnická část organizovala např. modelářské kroužky, které byly na školách značně populární.

Praktická výuka branné výchovy ve školách

Zavádění branné výchovy do výuky se neobešlo bez celé řady potíží. Již bylo řečeno, že obsah mravní, naukové a tělesné výchovy do značné míry vycházel z předepsané látky, teoreticky tedy neměly nastat problémy. Prakticky to ale pro učitele představovalo nutnost vypořádat se s novou situací a ne všichni měli schopnost se úkolu úspěšně zhostit jen vlastními silami. Mezi vydáním vyhlášek o zavedení branné výchovy a přepracováním vyučovacích osnov včetně vydání nových učebnic uplynulo několik let (první použitelné práce se objevily roku 1936, až v letech 1937 a 1938 ale můžeme hovořit o tom, že nabídka byla dostatečná). Poněkud těžkopádně se jeví práce státního aparátu – dlouhé spory kolem zákona o branné výchově (1937) jistě souvisely s pozdním vydáním dalších závazných dokumentů, které měly pro výuku značný význam (ať už se jednalo o definitivní upravenou verzi osnov či vyhlášky o plánech civilní protiletecké ochrany). Jestliže učitelé v zásadě disponovali všemi teoretickými znalostmi pro výuku a záleželo na jejich schopnostech, jak účinně je budou svým žákům předávat (v tomto jim kromě vydávaných metodik mohly posloužit i články ve specializovaných časopisech), velmi často jim chyběly praktické dovednosti, které byly rovněž velmi důležitou součástí výuky.⁴⁶ Ve zprávách o provádění branné výchovy se častěji objevují poznámky o tom, že výuka je úspěšnější na školách, kde jsou v pedagogickém sboru záložní důstojníci.⁴⁷ Ministerstvo školství proto ve spolupráci s ministerstvem obrany začalo organizovat prakticky zaměřené kurzy pro učitele (konaly se v Praze, Bratislavě, Brně, Košicích, Banské Bystrici), jejich kapacita ale nestačila na proškolení podstatné části učitelstva, jak bylo potřebné.⁴⁸

Příprava učitelů byl jen první nezbytný krok, dále musely být pro výuku k dispozici vhodné pomůcky – naprostým základem byly učebnice, dále se jednalo

46 Výstižnou charakteristiku podal učitel B. Valla: „Je pravda: nejde z velké části o nic, co by bylo nad naše síly, co by zkušený pedagog při dobré vůli nezvládl s vědomostmi dosavadními a novými, jež lze získat soukromým studiem pomůcek, zvláště když budou vydány pokyny s úředních míst a o rozsahu bude se lze poučit z osnov. Ale v branné výchově bude mnoho věcí praktického rázu, a tu bude třeba praktických zkušeností. Bude dobře připravit do jisté míry i děti, rodiče a význačné místní představitele.“ Viz Valla, Bedřich: Přípravy na další činnost v branné výchově. Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu, 2, 1937, s. 75.

47 Makuš, Jaroslav: K praxi školní protiletecké ochrany (ŠPO). Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu, 3, 1938, s. 104.

48 Kurzy branné výchovy pro učitele národních škol a profesory středních škol. Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu, 3, 1938, s. 110.

např. o zdravotnický materiál pro nácvik první pomoci či vybavení pro orientaci v terénu (mapy, buzoly, kompasy). Zcela svébytnou kategorií potom představovaly plynové masky, které ale byly ve větším množství dostupné jen u vojenských útvarů či střediscích protiletectvé ochrany, nikoliv ve školách. Nepřekvapí proto postřeh jednoho učitele působícího na slovenské venkovské škole, který ve školním roce 1936/37 přinesl do hodiny ukázat plynovou masku, čímž vzbudil velmi živý zájem dětí, které tuto ochrannou pomůcku předtím nikdy neviděly.⁴⁹ Nešlo patrně o situaci nijak neobvyklou, protože v pedagogických časopisech můžeme najít i článek pojednávající o výrobě „cvičných kukel“ – doporučovalo se v hodinách ručních prací vyrobit látkové pytle „z bílých šátečků nebo obnošeného prádla“, do nichž se měly vystříhnout otvory na oči a děti si je měly nasazovat na hlavu, aby si vyzkoušely pocit při nošení plynové masky (aby se lépe nasimulovalo ztížené dýchání, měla se „kukla“ ještě namočit).⁵⁰ Pro zkoušku pocitu z nošení plynové masky toto náhradní řešení jistě posloužit mohlo, pokud ale nebyly skutečné ochranné masky k dispozici, stejně tato činnost neměla valný význam.

Záznamy ve školních kronikách a výročních zprávách dokládají velmi výrazné rozdíly mezi školami zejména co do praktického nácviku, tedy při provádění poplachových cvičení a branných vycházek a pochodů. Pokud na škole působil zdatný a znalý pedagog, mohl své provedení branného pochodu rovnou použít do metodiky branné výchovy – jako to udělal Josef B. Dolenský:⁵¹ Na škole ve Strýčicích samotnému brannému pochodu předcházela teoretická příprava ve vyučovacích hodinách, kdy se žáci seznámili s trasou a úkoly, které je čekají. Dostali za úkol prostudovat mapy, vytvořit si předem náčrty pochodu s určením směrů; učitel pak ověřoval jejich správnost a vyžadoval od žáků užívání přesné topografické terminologie. Vlastní pochod absolvovali žáci rozdělení do družstev, orientovali se za pomoci mapy, buzoly a svých náčrtů; v průběhu pochodu měli za úkol pozorovat terén a odhadovat vzdálenosti různých orientačních bodů, které viděli; pravidelně byly zařazovány tělocvičné prvky a branné hry (zrychlený pochod, hod kamenem, zápolení družstev o vymezený prostor apod.). Celý pochod byl zakončen hodnocením učitele a žáci měli své dojmy zpracovat formou slohové práce.

Výše popsané provedení branného pochodu sice bylo vzorové, ovšem zjevně nebylo na školách standardem – na jiné venkovské škole nacházíme ve školní kronice takovéto hodnocení: „Provádění branné výchovy naráželo i v tomto roce na značné potíže. Veliký věkový rozdíl dětí zabraňoval podnikání častěj-

49 Kuzma, Jozef: Úryvky zo školskej práce. Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu 2, 1937, s. 105.

50 Cvičné kukly. Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu, 2, 1937, s. 30.

51 Dolenský, Josef: Příručka branné výchovy pro učitelstvo národních škol, s. 147–148.

ších vycházek a skoro znemožňoval pochodová cvičení. Nezám, způsobený rodinnou výchovou a špatným příkladem ulice, byl na překážku i výchově státo-občanské.⁵² Důvodem přitom nemuselo být, že se jednalo o malou venkovskou školu. Podobně rezignovaný záznam obsahuje např. i výroční zpráva obchodní školy v Brně: „Aby mohla škola splnit úkoly branné výchovy, neměla pro to náležitých podmínek. Nebylo ani tělocvičny, ani hřiště, ani cvičiště, ani vhodných učebních pomůcek.“⁵³

Většina výročních zpráv škol s československým vyučovacím jazykem z druhé poloviny 30. let však při provádění branných pochodových cvičení větší problémy nezmiňuje, hlavní rozdíly spočívají v rozmanitosti programové náplně. Standardem byl rozšířený tělocvičný obsah (zpeřtření pochodu kratším během, vrhem na cíl, skupinovou hrou);⁵⁴ často bývá zmiňováno procvičování orientace s mapou a buzolou (nicméně jen v podobě praktického nácviku v terénu, nikoliv tak, že by žáci museli cíle pochodu dospět jen za pomoci svých orientačních schopností); někdy se cvičily i zprávy morseovkou;⁵⁵ zvláště pro dívčí třídy býval připraven i nácvik první pomoci.⁵⁶ Příležitost pro atraktivnější pochodové cvičení měly školy ve městech s vojenskou posádkou, kam mohli žáci přijít na exkurzi (a třeba si vyzkoušet skutečné plynové masky, někdy i ve zkušební plynové komoře), případně se vojáci na žádost učitele přidávali i k samotným pochodovým cvičením a předváděli žákům ukázky ze svého výcviku.⁵⁷

Pokud tento námátkový přehled záznamů o provádění branné výchovy rozšíříme i na výroční zprávy škol s německým vyučovacím jazykem, budeme u většiny ústavů hledat jakoukoliv zmínku o branné výchově marně. Zavedení branné výchovy bylo jedním z opatření, kterými československý stát reagoval na ohrožení ze strany nacistického Německa. Politická reprezentace českých Němců se vůči republice rovněž vymezovala nepřátelsky, nepřekvapí proto, že školské úřady netrvaly v případě německých škol nijak důsledně na plnění povinností ohledně branné výchovy (zde bylo spíše snahou zajistit, aby nedocházelo ke štvání a otevřeným projevům nenávisti vůči Československu).⁵⁸ Přesto

52 SOA Plzeň – SOKA Karlovy Vary, fond OŠČ Bochov, inv. č. 1345, kronika obecné české (menší-nové) školy (1923–1938), s. 107.

53 Roční zpráva české vyšší obchodní školy v Brně za školní rok 1937/38, s. 33.

54 Výroční zpráva Českého státního učiliště pro textilní průmysl za školní rok 1937/38, s. 23.

55 Roční zpráva obchodní akademie v Prostějově za školní rok 1937/38, s. 35

56 Výroční zpráva odborné školy pro ženská povolání Matice opavské s právem veřejnosti v Bílovci za rok 1937/38, s. 5.

57 Roční zpráva české obchodní školy dvoutřídní v Jihlavě za školní rok 1937/38, s. 18.

58 V dubnu 1938 vydalo ministerstvo školství speciální výnos „o nenáležitých projevech a o státo-občanské výchově“, kde se učitelům připomínala povinnost školy „vychovávat k přátelskému

vzniklo alespoň několik učebnic od německojazyčných autorů: ať už se jednalo o čítanku a cvičebnici pro brannou výchovu⁵⁹ či učebnici pro civilní protileteckou ochranu a první pomoc,⁶⁰ jednalo se o texty čistě technicistního charakteru, z didaktického hlediska nikterak nápadité. Podobně vyznívaly i články v časopisu *Monatschrift für Bürgerkunde und Wehrerziehung* (jednalo se o německou mutaci *Časopisu pro občanskou nauku a brannou výchovu*, vyšly dva ročníky v letech 1937 a 1938), které buď popisovaly zásady protiletecké ochrany, nebo informovaly o české historii a osobnostech. Nejpozoruhodnějším dílem je bezesporu publikace *Wehrerziehung. Bürgerpflicht auch für Sudetendeutsche* od Antona Köhlera (1888–1969).⁶¹ Poslanec Národního shromáždění a starosta Radovesic u Bíliny, za okupace pro svoje antifašistické postoje vězněný v koncentračním táboře Dachau, ve svém díle rozvinul svou vlastní koncepci branné výchovy, která měla integrovat občanskou výchovu, národopis a regionální historii, čímž měla přispět k překonání nacionalismu a pokojnému soužití různých národností – jakkoliv se jednalo o práci utopickou a v praxi nepoužitelnou, přesto zůstává jedním z nejoriginálnějších příspěvků k promýšlení branné výchovy v meziválečném Československu.

Závěr

Zavedení branné výchovy do výuky na středních (1934) a národních školách (1935) zastihlo české školství nepřipravené, resp. předpisy požadující začlenění branné výchovné látky do výuky nebyly bezprostředně následovány upravenými předpisy, metodickými materiály, učebnicemi, pomůckami a školením učitelů. Jakkoliv mravní, nauková a tělesná branná výchova vycházela již ze stávajícího učiva, pro její organické začlenění do výukové a výchovné práce školy bylo zapotřebí několika let intenzivní práce. Jelikož 30. léta se v českém školství nesla ve znamení reformní pedagogiky, jejímž cílem bylo aktivizovat žáky k samostatné práci a stejně aktivně se k výuce stavěli i samotní učitelé, bylo zavedení nového učiva skvělou příležitostí pro ověřování nových cest a způsobů výuky – o často pozoruhodných výsledcích se dozvídáme na stránkách pedagogických časopisů.

sožití, národnostní, společenské a náboženské snášenlivosti“ a důrazně se zakazovaly „agitační a demonstrativní projevy příslušnosti k určitým politickým směrům a názorům.“ Viz Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 1. dubna 1938. *Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu*, 3, 1938, s. 61.

59 Mösse, Anton – Ohnheiser, Oskar: *Lese- und Übungsbuch zur Wehrerziehung für die Mittel- und Oberstufe an Volksschulen und für Bürgerschulen*. Prag 1937.

60 Grimm, Karl: *Ziviler Luftschutz und erste Hilfeleistung. Handbuch für Lehrer aller Schulgattungen und für alle Organe des zivilen Luftschutzes. Beitrag zur Erziehung zur Wehrhaftigkeit*. Deutsch-Gabel 1936.

61 Köhler, Toni: *Wehrerziehung. Bürgerpflicht auch für Sudetendeutsche*. Bensen 1938.

Nicméně ačkoliv byly nové metody hojně diskutovány, pořád se jednalo jen o menšinu učitelů, kteří tímto způsobem pracovali. Konzervativnější většina pociťovala nedostatečnou podporu metodickou i materiální (školy nedostaly žádné peníze navíc na pomůcky) – ve školních zprávách a kronikách čteme dost skromnější popisy prováděných cvičení, jejich program odpovídal tomu, co mohli zajistit sami učitelé bez speciálního školení. Vzhledem ke stoupajícímu ohrožení státu ale byl význam branné přípravy zřejmý a učitelé se k výuce stavěli vstřícně a aktivně; pro zlepšení úrovně výuky mělo význam i zapojení mimoškolních organizací (např. Československý červený kříž, Sokol aj.). Přibližně po 3–4 letech od vydání předpisů o zavedení branné výchovy se její výuku podařilo integrovat do osnov, připravit metodiky i učebnice a začala probíhat i praktická školení učitelů – bohužel tato doba úspěšného rozvoje branné výchovy připadla na léta pro republiku kritická. Na středních školách, kde se branná výchova vyučovala jako samostatný předmět, se v prvním pololetí školního roku 1938/39 ještě klasifikovala, záhy po okupaci ale byla její výuka zrušena.

Civil Defence Education in Interwar Czechoslovak Schools

Discussing the civil defence education in interwar Czechoslovakia, the first part of the study describes the legal regulations that introduced this type of education in schools (the regulations of the ministry of education from 1934 and 1935, the law on the civil defence education from 1937) that are followed by the list of textbooks and methodologies for teachers. The second part presents the content of the subject that was divided into two main units: the first one consisted of the moral education of the pupils (bolstering patriotism) and the practice part (terrain exercises and orientation and first aid training), while the second part included the preparation for the involvement in civil anti-aircraft protection (pupils aged 14 and older) teaching the students the principles of evacuation and self-protection against air raids (including protection against chemical substances). The third part of the study focuses on the conflict between the regulations and the real civil defence instruction at schools as recorded by teachers in school annual reports and chronicles. As revealed from these records, teaching this subject was associated with difficulties; the schools struggled with a shortage of teaching tools but primarily with insufficiently trained teachers. All of these problems were resolved within several years when remarkable textbooks were released offering new teaching methods; however, the political development and the German occupation of Czechoslovakia thwarted any further development of the civil defence education (it was cancelled after the occupation in 1939).

Branná příprava v Legii malých (1936) Legie malých, kterou založila Alice Masaryková při Československém červeném kříži, sloužila pro mimoškolní výchovu a vzdělání dětí ze sociálně slabších rodin. Po zavedení branné výchovy do škol zařadila branné prvky do svých volnočasových programů i tato organizace. Jak dokládá několik zde reprodukováných fotografií, cvičila se jak střelba, tak topografie, důraz se kladl i na státoobčanskou výchovu a na programu byly i přednášky zdravotnické přípravy. (NPMK, inv. č. S 377/II E)

Vztyčování státní vlajky na společném shromáždění (1936) Loajalita ke státu a úcta ke státním symbolům byla jedním ze základních prvků občanské nauky i branné výchovy. Vztyčování vlajky na společných shromážděních bylo zároveň příležitostí k nacvičování zpěvu státní hymny. Fotografie zachycuje společné shromáždění ve volnočasové organizaci Legie malých, kde byla před společným jídlem vztyčována vlajka československá a střídavě vlajky spojeneckých států. Podobná shromáždění se konala i ve školách.

Kreslení mapových značek (1936) Předpokladem dobré orientace v terénu bylo dokonalé zvládnutí práce s mapou. V rámci uplatňování branných zřetelů v různých předmětech se žáci učili kreslit mapové značky v hodinách kreslení (zde v rámci mimoškolního vzdělávání v Legii malých)

Cvičení ve střelbě ze vzduchovky (1936) Střelba ze vzduchovky nebyla součástí školních osnov, nicméně děti se s ní mohly setkat v nabídce volnočasových aktivit různých mimoškolních organizací (zde v Legii malých, ale třeba i v rámci Sokola).

Chceme mír- ale musíme být připraveni pro případ války

Za tím účelem budou pořádány
praktické večery v Legii malých
vždy v úterý v 8 hod. večer

P r o g r a m :

- Jak ošetřovat raněné
- Jak křísit bezvědomé
- Jak se uchránit před nakažlivými nemocemi
- Jak se zachovat při leteckém útoku
- Jak se zachovat v případě otravy jedovatými plyny
- Jak udržet výživu těla v nedostatku

Přednáší MUDr. Ctibor Bezděk

**První večer v úterý
25. února 1936**

Režijní příspěvek dobrovolný.

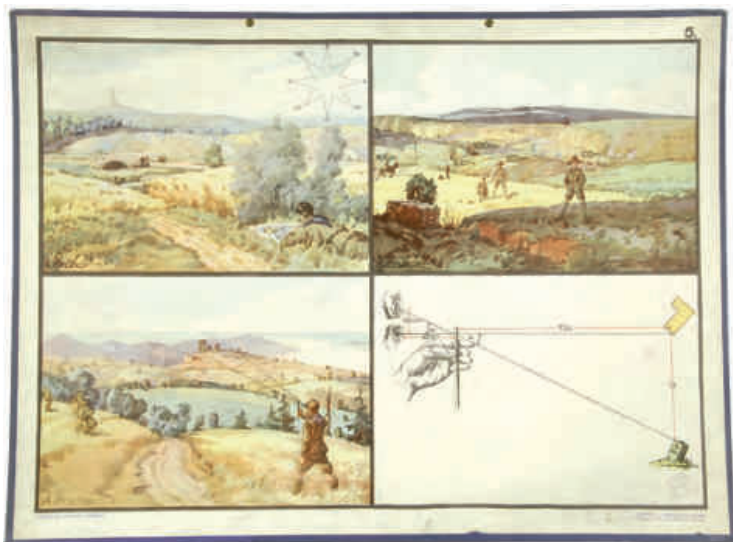
Program kurzu praktické přípravy první pomoci (1936) Zdravotnickou přípravu na školách pomáhali zajišťovat lékaři a sestry Československého červeného kříže, obrázek ukazuje program přednášek s ukázkami pořádaný pro širokou veřejnost v Legii malých.

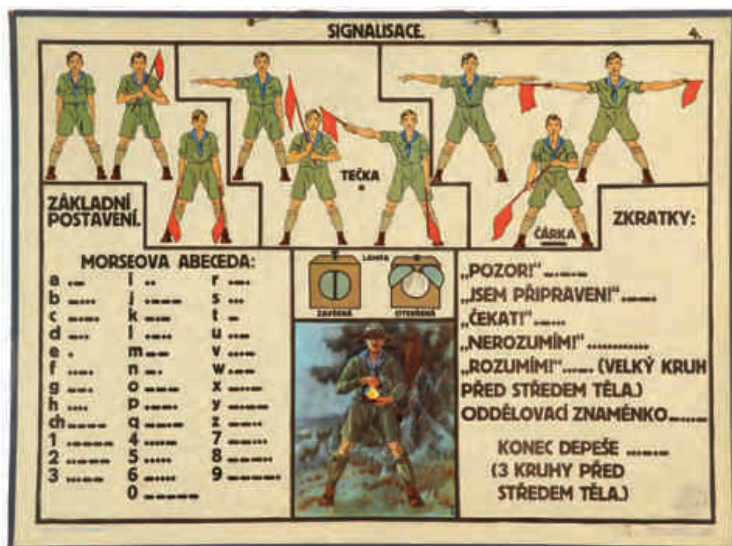
Samaritánky – zdravotnice (polovina 30. let 20. století) Žákyně Husovy dívčí měšťanské školy v Brně-Žabovřeskách. (NPMK, inv. č. F 1580)

Praktická ukázka poskytování první pomoci (1937) Příležitostí pro demonstraci nabytých znalostí a dovedností byly celoškolské akce různého druhu, buď tzv. dny brannosti nebo slavnosti Dorostu Československého červeného kříže, jako je tomu v tomto případě. Dobová popiska snímku zachycující akci pořádanou II. obecnou školou smíšenou v Praze-Strašnicích dne 6. června 1937 uvádí, že se jedná o ukázkou „obvazování bojovníků raněných v boji“. (NPMK, inv. č. F 1930/3)

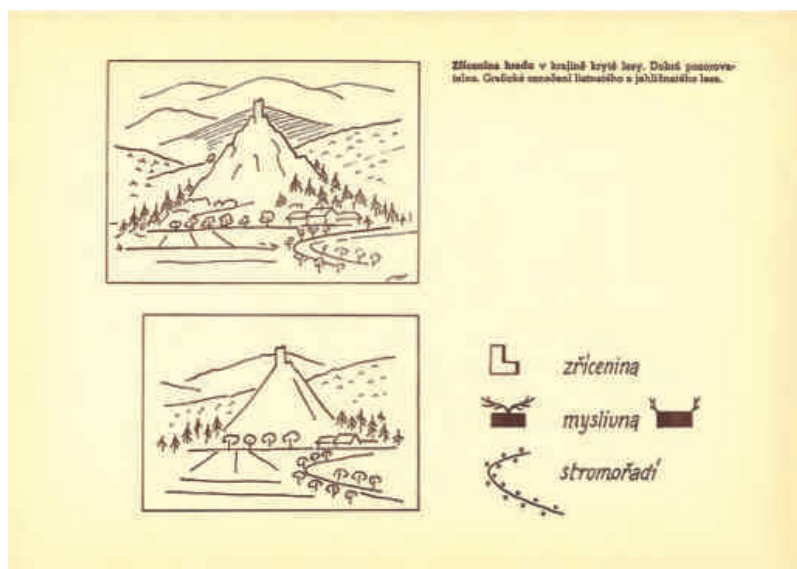
Určování vzdálenosti v terénu (1938) Kromě práce s mapou bylo pro výuku orientace v terénu důležité i pokud možno přesné odhadování vzdálenosti – nástěnný školní obraz ukazuje různé způsoby zvládnutí této dovednosti. (NPMK, inv. č. O VID 88)

Signalisace (1938) Nástěnný školní obraz k výuce signalizování – předávání zpráv na dálku se cvičilo v rámci branných vycházek. (NPMK, inv. č. O II 302)

Brannost v kreslení (1938) Titulní list učebnice tvořené souborem volných listů, na kterých je zobrazen postup zjednodušování různých terénních situací – mělo sloužit jako pomůcka pro kreslení panoramatických náčrtů a procvičování mapových značek

Ukázka postupného kresebného zjednodušování terénních tvarů (zřícenina)

Obrana národa a státu dle vzorů přírody (1935) Útlá publikace významného zahradního architekta, pomologa a kapitána v záloze J. Rubliče sice nebyla schválenou učebnicí, nicméně jedná se o jednu z nejpozoruhodnějších prací na téma branné výchovy. Autor se dětem snaží na příkladech ze života rostlin a živočichů vysvětlit, že boj o přežití prostupuje celou přírodu a analogicky i v lidské společnosti nutné být k boji připraven, pokud má národ přežít.

Sbirka školských příruček. - Svazek 6.

BRANNÝ DĚJEPIS

Napsal Josef B. Dolenský • 1936

- Vydal nakladatel školských příruček
- Antonín Dědovec v Třebšovicích p. O.

Branný dějepis (1936) Učebnice dějepisu se zvláštním zřetelem k vojenským dějinám. Autorem je jeden z nejaktivnějších propagátorů školní branné výchovy v meziválečném Československu Josef B. Dolenský. (NPMK, inv. č. 10 79)